

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESO THO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2019

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)

KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)

KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo (40)

2. Araba dipotso TSOHLE.

3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.

4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.

5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.

6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.

7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50

KAROLO YA B: Metsotso e 20

KAROLO YA C: Metsotso e 50

9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**MOHALE O TSWA MAROLENG**

- 1 Monna enwa, George Weah o hlahile ka la 1 kgweding ya Loetse selemong sa 1966, a hlahela motsaneng wa Clara seterekeng sa Monrovia. Motsaneng oo, ho ne ho dula batho ba kojwana di mahetleng, mme lelapeng la habo George, e ne e le masisapelo feela ho ntsi hanong, ba se na le yona ya ho phoka boduma. Leha ho le jwalo, ba ne ba kgona ho lala ka dimpa tse tiileng hobane ntatae e ne e le motehi wa makoloi. 5
- 2 Talente ya hae papading ya bolo e ile ya mo tshedisa meedi ya naha ya habo. Ya mo isa hole mafatsheng mose ho mawatlle. A ipabola ka tsela ya mohlolo hoo ka selemo sa 1995 a ileng a hapa dikgau tse tharo, e leng kgau ya ho ba sebakadi se hlwahlwa sa Afrika, sebakadi se hlwahlwa sa Yuropa, mme a ba sehlohlong ka ho phethela ka kgau ya sebakadi se hlwahlwa sa Lefatshe ka bophara. Eno e bile katleho e babatsehang, e ke keng ya lekanngwa le efe kapa efe. 10
- 3 Qetellong ya tshebetso ya hae Yuropa, ha a dihela papading ya bolo eo a e qadileng ka selemo sa 1988 ho fihla ka sa 2003, o ile a menahana le mehlala a leba ha habo Monrovia. Teng a fihla a qala bophelo bo botjha ba dipolotiki. Tjheseho ya hae dipolotiking e kgothoditswe ke ho bona bobodu bo neng bo jele setsi mmusong, bo putlamisa moruo wa naha ya habo. A labalabela ho bona naha ya baholo ba hae, e inotswe bobodung ebile bo fothotswe ka metso. 15
- 4 Ka mora ntwala ya bobedi ya bana ba thari Liberia, George o ile a etsa qeto ya ho kenela dikgetho tsa bopresidente. O ile a theha mokgatlo wa dipolotiki o bitswang Congress for Democratic Change. Dikgethong tseo, morero wa George wa ho tshwasolla naha ya habo lerabeng la bobodu, o ile wa boholwa ke dintja ka lebaka la ho hloka thuto, tsebo ya tsamaiso le hore e ne e se e le moahi wa naha ya Fora. Leha dintho tseo di ile tsa nyopisa morero wa hae, di boetse tsa mo tsosa molota hobane ka mora tlhoho eo, o ile a etsa qeto ya ho ntlafatsa le ho ntshetsa pele dithuto tsa hae. 25
- 5 Ka mora boitelo le ho sebetsa ka thata, o ile a fumana lengolo la Dipoloma ka selemo sa 2006. A boela a ingodisa yunivesithing ya De Vry Florida, moo a ileng a fumana lengolo la dikrui ho tsa tsamaiso ya dikgwebo, mme a qetella ka ho pasa dikrui ya Masetase hona lekaleng la botsamaisi ba dikgwebo. Ka selemo sa 2017 a boya sekwele, a boela a iketela dikgetho tsa bopresidente. Ke lekgetlong lena moo a ileng a ikgapela tsona, mme a se kotsomala sa maratswana. Yena moshanyana elwa ya hlahetseng bofutsaneng, a ngwangwarela lere ya katleho pontsheng ya matjhaba a lefatshe. 30

6	Nalane ena ya bophelo ba George Weah, e sa ntse e tsotwa lefatsheng ka bophara le kajeno. Phehello eo mohale enwa a bileng le yona tseleng ya ho iketela bopresidente ba naha ya habo ya Liberia, e sa makaditse ditjhaba. Ho batjha nalane ena ke sesosa sa tshusumetso e matla, e ba fang morolo, thahasello le tjantjello ya ho fihlella ditoro tsa bona. Matshweletshwele ha a phetse ho tsota sebete le mamello ya monna enwa, George Weah.	35 40
7	Kakapa ena ke mopresidente wa bomashome a mabedi a metso e mehlano wa naha ya Liberia. O ile a hlomamiswa ka la 18 Pherekong 2018 ka mora dikgetho tseo tsa bopresidente, tse ileng tsa etsa pale ya hore e be lekgetlo la pele ho tloha ka selemo sa 1944, matla a puso a fetisetswa ho mopresidente e mong ka tsela ya demokrasi ntle le tshollo ya madi. George o hlahlama senatla Sirleaf, eo e bileng tauhadi ya pele ho ba mopresidente Liberia.	45

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa ho www.britannica.com/biography]

- 1.1 Qotsa polelo e re tsebisang hore baahi ba Clara ba ne ba fumanehile. Sheba mela ya 1–4. (1)
- 1.2 Ke lentse lefe moleng wa 8 le bontshang hore George o ile a hlahella ka mahetla ho seo a neng a se etsa? (1)
- 1.3 Ke polelo efe temeng e re tsebisang hore ketsahalo e mpe kapa e bohloko, e ka hlahisa molemo o itseng? Sheba mela ya 19–26. (1)
- 1.4 Bolela dikgau TSE PEDI tseo George Weah a ileng a ikgapela tsona ha a le mose ho mawatle. (2)
- 1.5 Bolela dintho TSE PEDI tse ileng tsa sitisa George Weah ho ikgapela setulo sa bopresidente lekgetlo la pele. Sheba mela ya 19–26. (2)
- 1.6 Bolela lebitso la mokgatlo wa dipolotiki oo George Weah a ileng a o theha. Sheba mela ya 20–21. (1)
- 1.7 Ditaba tsa tema ee, di ka susumetsa batjha ka tsela efe? (2)
- 1.8 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
Mopresidente eo George a ileng a mo hlahlama e ne e le motho mosadi. (2)
- 1.9 Ho tsitlallela katleho e kanakana ho re tsebisang ka botho ba George? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. Sheba mela ya 35–40. (2)
- 1.10 Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang, o nto nehelana ka lebaka la karabo ya hao.
Hore morero o ile wa bohloka ke dintja ho bolela hore o ile wa ...
A atlehiswa.
B emiswa.
C fetiswa.
D hlahiswa. (2)

- 1.11 Ketsahalo ya ho atleha ha George Weah dipolotiking e fapana jwang le tsela eo batjha ba bangata ba kajeno ba shebang bophelo ka yona? (2)
- 1.12 O ka re sepheo sa mongodi ke sefe ka tema ee? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.13 Dumellana le polelo e latelang ka ho tshehetsa ka lebaka.
Ditaba tsa tema ena di nyallana le sehlooho sa yona. (2)
- 1.14 Na ke nnete hore babusi ba tlleng pele ho Sirleaf ba ne ba hlokisa Liberia kgotso? (2)

Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA B

[Se qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho www.google.com/pictures]

- 1.15 Ke dintho dife TSE PEDI setshwantshong see, tse bontshang hore ketsahalo e setshwantshong e etsahetse ho ntse ho e na le batho ba dulang sebakeng seo? (2)
- 1.16 O nahana hore beng ba sebaka se setshwantshong see ke ba maemo afe bophelong? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 1.17 Ketsahalo e setshwantshong see e qholotsa maikutlo a mofuta ofe ho wena? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ka dikeletso tse mabapi le ho hlola nakong ya mathata, ebe o e kgutsufatsa ka ho ngola dintlha tsa bohlokwa tse supileng.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Ngola ka mantswe a hao ho ya kamoo o ka kgonang kateng.
4. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
5. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
6. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**DIKELETSO TSE MABAPI LE HO HLOLA NAKONG YA MATHATA**

'Bohle re tjhabelwa ke matsatsi a monate le a bohloko. Feela ho bohlokwa hore re be le mawa a ho hlola nakong ya mathata a bophelo,' ho realo Fedile Gumede wa KwaZulu-Natal.

Ditsebi di re motho o lokela pele ho tseba le ho utlwisisa maemo ao a tjamelaneng le ona. Di re ho etsa jwalo ke ho fokotsa boima mahetleng. Jwale ha a se a tseba hantle mathata ao a shebaneng le ona, a se thole empa a bue le ba bang ka ona.

Hape ho bohlokwa hore motho a nke kgato, a eme ka maoto ho fumanela mathata a hae tharollo. Ho dula feela o sa batle tharollo, ho o bakela kगतello ya maikutlo e ka lebisang ho ipolayeng.

Leboha ka dintho tse ntle tseo o nang le tsona bophelong. Leha e ka ba dintho tse nyane haka. Ena ke e nngwe ya ditsela tse tla o fa matla le morolo. Fedile o re, 'Re lokela ho amohela maemo a boima maphelong a rona. Re a nke e le tsela e re rutang ho hlola diphephetso tsa bophelo.'

'Amohela seo o se nang matla a ho se fetola', ena ke keletso eo ditsebi di dumellanang ka yona. Ha motho a hloka halletswe ke eo a mo ratang, a ke ke a fetola maemo ao. A amohela, mme a tswele pele ka bophelo.

Hona maamong ana motho a ke a itjhebe, a ipatlisise. Kgato ena e ka mo fa matla a ho iphumana le ho tsoha molota mathateng a hae.

[E qotsitswe ya fetolelwa le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Jet Club*, Mmesa 2018]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3

Bala papatso o be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

MARIHENG
ANA
SEBEDISA LETSATSI
LE LENG
LE
LE LENG
KA
BOTLALO

Vital

Vital
Maxi C
1000 mg

Vital
Konofolo

Vital
Zinki e
matlafadi-
tsweng

0800 22 33 11
www.vital.co.za

Potlaka mariha a so ikakgele ka setotswana. Matlafatsa masole a mmele.
Tlola pele sefuba se o tsometsa. Tshepela dihlahisweng tsa VITAL.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Clicks Card*, Phupjane 2017]

- 3.1 Bolela mofuta O LE MONG feela oo sehlahiswa se bapatswang se fumanehang ka wona. (1)
- 3.2 Re tseba jwang hore bahlahisi ba ka thabela ho utlwa maikutlo a bareki? (1)
- 3.3 Nehelana ka mawa A MABEDI a ho bapatsa a sebedisitsweng papatsong ena. (2)
- 3.4 Hlalosa kamoo moaparo wa batho ba papatsong o dumellanang kateng le yona. (2)

3.5 Kgetho ya mantswe ana, 'tloha', 'potlaka' e sebedisitswe ka sepheo sa ho ... bareki. Nehelana ka lebaka la karabo ya hao:

- A Kgarametsa
- B Tiisetsa
- C Susumetsa
- D Eletsa

(2)

3.6 Na o nahana hore pososelo ya batho ba setshwantshong e ka susumetsa bareki ho reka sehlahiswa see? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka.

(2)

[10]**POTSO YA 4**

Bala ditaba tsa khathunu ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa www.google.com/cartoons]

4.1 Diketsahalo tsa khathunu ee, di etsahalla sebakeng sefe? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao.

(2)

4.2 Puo ya mmele ya ngwanana ya khathunung, e tsamaellana jwang le se monahanong wa hae?

(2)

4.3 O nahana ke lebaka lefe le etsang hore ntate ya khathunung ee a bue mantswe ao a a buang?

(2)

4.4 Kgetha karabo e nepahetseng, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.

Sepheo sa mongodi sa ho sebedisa lentse 'ona' polelong ena, 're nto pheha ka ona metsi ana', ke ho ...

- A hatella.
- B natefisa.
- C hohela.
- D kgodisa.

(2)

4.5 Tshohla kamoo phoqo/tomatso e hlahellang kateng khathunung ena.

(2)

[10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa temana ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

Kgetha lentswe le nepahetseng ho a ka masakaneng ho fa seratswana sena moelelo o phethahetseng. Nomora karabo e nepahetseng feela (5.1.1–5.1.6).

TEMA YA F

Bongata ba batho (5.1.1) (ba, bo) dumela le ho utlwisisa hore tsela e bonolo ya ho fedisa boitshwaro bo itseng setjhabeng ke ntwā. Leha ho le jwalo, eo taba ha se nnete. Nakong e (5.1.2) (fetileng, fitileng), boitshwaro bo fapohileng ba (5.1.3) (motho ya motsho, motho e motsho), bo ne bo lokiswa (5.1.4) (kapele, ka pele) setjhabeng ka ditsela tse kang, ho dula makgotla a dinyewe le marena, moo ba molato ba neng ba ka lefiswa ka dikgomo (5.1.5) (tse ntsho, tse tshwana) tsa lebese. Le kajeno re bona boitshwaro bo kang boo, bo ntse bo kgalengwa mafatsheng (5.1.6) (ohle, wohle) ka dikotlo tsa mefutafuta tse sa akgeng ntwā ka hare.

[Tema ya boiqapelo]

(6)

Bala ditaba tsa temana ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA G

Bolebadi ke e nngwe ya dintho tse kgolo bophelong ba rona. Jwalo ka dintho tse ding tse ngata, le bona ha bo emele ho mengwa empa bo a imema. Ha bo na mofo, ha bo na morena ebile ha bo tsebe moedi. Bana, batjha le maqheku re mahlasipa bohle. Ka mehla ha ho bile le tse re sithabetsang, ra sarelwa, mme dipelo tsa thulama, qetellong ya tsohle re lokela ho lebala tseo hore re tle re fole moyeng.

5

Jwalo kaha tsohle tse hlodilweng ke Ramasedi, di na le mahlakore a mabedi, la botle le la bobē, bolebadi le bona ha se mokgelo. Botle ba bona ke ho re imolla mojarō o boima wa maqeba a bileng bohloko moyeng le nameng, mme re tswēle pele ka bophelo. Ha ho ne ho se jwalo, batho e ka be re eme dihlooho ebile re shwele ke makukuno le mejaro ya dilemodilemo. Athe ka ho le leng, re bona matshweletshwele a sa kang a amohela ho lebala ditsietsi le ditlokotsi tsa ona tsa maoba, a fatela morao jwalo ka kgoho.

10

Ruri, bolebadi ke sesupo sa meeka le mehlolo ya Ramasedi!

[Tema ya boiqapelo]

5.1.7 Sebedisa lentswe lena, 'dihlooho' ka moelelo o sa tshwaneng le oo le sebedisitsweng ka wona temeng.

(2)

5.1.8 Hlalosa moelelo o patehileng o fumanwang polelong ena.

Ha bo na mofo, ha bo na morena.

(2)

5.1.9 Bolela hore polelo e latelang ke ntilha kapa mohopolo, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.

Tsohle tse hlodilweng ke Ramasedi, di na le mahlakore a mabedi, la botle le la bobē.

(2)

5.1.10 Sepheo sa mongodi ke sefe ka ho mothofatsa diketso tsa 'bolebadi' mantsweng ana, 'ha bo emele ho mengwa empa bo a imema'?

(2)

- 5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA H

[Se qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho www.google/pictures]

- 5.2.1 Nehelana ka lentswe pudulwaneng le re tsebisang hore kajeno motho enwa o amohela seo a kileng a se kgalemellwa. (1)
- 5.2.2 Polelong ena, 'Kajeno ho jwang?' ke lentswe lefe le tlositsweng tulong ya lona ya setlwaedi? (1)
- 5.2.3 Bohlokwa ba ho phetwa ha letshwao la potso pudulwaneng ke bofe? (2)
- 5.2.4 Hobaneng mongodi a kgethile ho sebedisa mantswe ana, 'lebelo le a fela thota e sale' setshwantshong? (2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80